

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

МАЙНАЄВ ФАРІДУН ЯКУБДЖОНОВИЧ

УДК: 378.091.2:37.026]:004

**ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ
НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Рибалко Людмила Сергіївна,
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Кононець Наталія Василівна,
Полтавський університет економіки і
торгівлі, доцент кафедри економічної
кібернетики;

кандидат педагогічних наук, доцент
Наливайко Олексій Олексійович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «04» грудня 2019 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.64.053.04 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. № 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. № 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розіслано «02» листопада 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Д. Зеленська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ідеї становлення демократичної правової держави в Україні, її розвиток, відродження духовного й культурного життя суспільства, забезпечення пріоритетності людини активізують питання формування в громадян усталених світоглядних орієнтацій і морально-етичних якостей. Непересічне значення в їх розв'язанні відіграють суспільні й гуманітарні науки, які дозволяють особистості зрозуміти себе, навколишній світ і своє місце в ньому, допомагають критично аналізувати різні інформаційні джерела, надавати об'єктивну оцінку суспільно-політичним процесам, установлювати причинно-наслідкові зв'язки між появою соціальних явищ і їх наслідками, орієнтуватися в площині різних суджень і політичних ідеологій, формулювати ґрунтовні висновки й узагальнення щодо суспільних змін і геополітичних проблем, які виникають у країні та світі.

Значущість суспільних і гуманітарних наук підтверджують «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» (2012), Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні» (2018), в яких наголошено на необхідності формування особистості, що вільно орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, усвідомлює громадянську відповідальність, виявляє ініціативи в обраній галузі розвитку держави, постійно прагне до самовдосконалення.

Підґрунтям для вирішення поставлених завдань слугує підготовка фахівців суспільно-гуманітарного профілю за спеціальностями «Історія», «Історія та археологія», «Право», «Філологія», «Філософія», «Журналістика» та ін. у класичних, педагогічних і галузевих закладах вищої освіти (ЗВО). Згідно зі Стандартами вищої освіти України (2019), освітньо-професійними програмами вони мають володіти такими компетентностями, як: розуміння принципів буття людини як найвищої соціальної цінності, її природи, прав, інтересів; схильність пояснювати значення культурного спадку, морально-гуманістичних цінностей і художнього слова для розвитку кожної людини; уміння швидко та якісно опрацювати великі масиви інформації, грамотно інтерпретувати інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури й електронних баз; знання рідної мови й іноземних мов для професійного спілкування та розв'язання комунікативних завдань у всіх сферах життя; здатність співпрацювати та вести діалог із представниками інших культур і релігій, прибічниками різних політичних поглядів.

Однак дані пілотного дослідження (опитано 117 осіб) засвідчили, що студенти суспільно-гуманітарного профілю відчують труднощі, пов'язані зі швидким пошуком інформації (17,1%); не можуть самостійно дібрати потрібну літературу в інформаційному потоці (37,6%); мають обмежене уявлення про способи обробки та представлення навчального матеріалу (45,3%).

Підвищенню рівня сформованості названих компетентностей в умовах цифрового суспільства сприяють інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), що є способами роботи з інформацією, її пошуку, перевірки достовірності, аналітичного опрацювання та презентації відповідними технічними засобами.

Важливість суспільних і гуманітарних наук у розвитку особистості, її становленні як громадянина країни доводять праці зарубіжних та українських науковців (Н. Барановська, Р. Ветров, Дж. Келлі, П. Кравченко, Дж. Лінтон, М. Михайліченко, К. Райфф, С. Ткачов, С. Фуллер, В. Ципко, П. Чернега та інші).

Особливої уваги заслуговують праці, що є близькими до теми навчання й виховання майбутніх фахівців суспільно-гуманітарного профілю у ЗВО, а саме: а) формування їх професійних компетентностей (Я. Білоусова, Д. Будянський, І. Міщук, М. Морозова, І. Особов, О. Попова, Е. Уотсон, О. Усик, О. Фокша); б) удосконалення методики викладання дисциплін суспільно-гуманітарного циклу (О. Бондаревська, П. Горохівський, А. Губа, Ф. Левітас, О. Малихін, Д. Черняк); в) використання електронних технічних засобів у різних видах діяльності студентів (А. Бучинський, С. Данилюк, В. Куліков, В. Мирошніченко, Д. Соренсен, Х. Тахір, Т. Лі Цанг, Н. Фоміних, А. Яновський).

Проте питання дослідження дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю не стало предметом спеціального дослідження.

Актуальність зазначеної проблеми посилюється необхідністю усунення в процесі дослідження суперечностей між:

- потребами суспільства у висококваліфікованих фахівцях суспільно-гуманітарного профілю та наявністю стереотипів щодо надання пріоритетності спеціальностям технічного напрямку;
- необхідністю підвищення якості навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю й недостатнім застосуванням ІКТ для реалізації дидактичних цілей у освітньому процесі ЗВО;
- потенційними педагогічними можливостями ІКТ і ступенем обґрунтування й експериментальної перевірки дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю.

Отже, актуальність порушеної проблеми, теоретична й практична користь від її розв'язання, недостатня розробленість у педагогічній науці, а також необхідність усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Дидактичні умови застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема відповідає планам наукової роботи й темі кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (№ 0115U005821). Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 7 від 04.12.2015 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні впливу обґрунтованих дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю на підвищення якості їх навчання.

Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. На основі аналізу наукової літератури з'ясувати суть процесу навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю у ЗВО.

2. Розкрити потенційні можливості застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю.

3. Теоретично обґрунтувати дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю й експериментально перевірити їх ефективність.

4. Уточнити критерії й показники якості навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю.

Об'єкт дослідження – процес навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю у ЗВО.

Предмет дослідження – дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю у ЗВО.

Гіпотеза наукового дослідження. Якість навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю підвищиться за таких дидактичних умов: стимулювання студентів суспільно-гуманітарного профілю до застосування ІКТ для реалізації цілей навчання; навчання студентів роботи з текстом із застосуванням ІКТ; організація мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами, між студентами за допомогою ІКТ.

Для вирішення поставлених завдань на різних етапах наукового пошуку використовували такі **методи дослідження**: *теоретичні* – узагальнення, аналіз і систематизація нормативно-правової бази дослідження, філософської, психолого-педагогічної літератури з теми, що розглядається, з метою з'ясування ступеню розробленості проблеми, розкриття потенційних можливостей ІКТ, окреслення термінологічного поля дослідження, обґрунтування дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; *емпіричні* – бесіди, інтерв'ю, анкетування, тестування, опитування, проектно-асоціативна методика, спостереження, вивчення продуктів діяльності студентів для вимірювання та фіксації якості їхнього навчання; *педагогічний експеримент* для виявлення ефективності дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; *методи математичної статистики (критерій Пірсона)* для перевірки достовірності отриманих результатів.

Експериментальною базою дослідження слугували історичний факультет й український мовно-літературний факультет імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю (стимулювання студентів суспільно-гуманітарного профілю до застосування ІКТ для реалізації цілей навчання; навчання студентів роботи з текстом із застосуванням ІКТ; організація мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами, між студентами за допомогою ІКТ);

– *уточнено* потенційні можливості застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю (розширення можливостей інтерпретації тексту, візуалізація навчального матеріалу, урізноманітнення способів роботи з текстом, забезпечення гуманітарного дискурсу); зміст таких понять, як «інформаційно-комунікаційні технології», «фахівці суспільно-гуманітарного профілю», «процес навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю», «дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів», «якість навчання студентів»; критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) і показники рівнів якості навчання (високий, середній, низький) студентів суспільно-гуманітарного профілю (розуміння прикладної значущості ІКТ, глибина пізнання навчального матеріалу, уміння застосовувати ІКТ у роботі з текстами);

– *подальшого розвитку набуло* застосування засобів ІКТ у процесі навчання, а саме: QR-кодів, навчальної on-line-платформи Nearpod, сервісів для створення тегів слів, інтелект-карт, Google Docs, інструментів для тестування в режимі on-line.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю пройшли експериментальну перевірку та можуть бути реалізовані в освітньому процесі ЗВО.

Розроблено навчально-методичний посібник «Дидактичні матеріали до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні студентів суспільно-гуманітарного профілю в закладах вищої освіти», що надає допомогу викладачам суспільно-гуманітарних дисциплін, студентам і магістрантам історичних, філологічних, філософських факультетів класичних, педагогічних і галузевих ЗВО в більш ефективному застосуванні ІКТ у процесі навчання.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10–377 від 25.06.18 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 2660 від 26.10.2018 р.), Маріупольського державного університету (довідка № 01–32/1467 від 07.12.2018 р.).

Теоретичними положеннями та практичними напрацюваннями можуть послуговуватися викладачі ЗВО у процесі викладання таких дисциплін: «Основи наукових досліджень», «Історія Стародавнього Сходу», «Історія Стародавньої Греції та Риму», «Історія слов'янських народів», «Історія південних та західних слов'ян», «Історія середніх віків», «Методика навчання історії», «Нова історія країн Європи та Америки (друга половина XVII ст. – 1870 р.)», «Нова історія країн Азії та Африки (XVII – початок XX ст.)», «Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 2016 рр.)», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Практика перекладу», «Методика навчання української мови в закладах загальної середньої освіти», «Редагування навчальних видань», «Етнолінгвістика», «Текстознавство» та ін., розробки робочих програм, навчально-методичних посібників і методичних рекомендацій до організації самостійної роботи студентів, а також під час написання студентами курсових і магістерських робіт.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях різних рівнів:

– *міжнародних* – «Актуальні питання сучасної педагогіки» (Ужгород, 2015), «Вища і середня школа в умовах сучасних викликів» (Харків, 2016, 2018), «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (Мелітополь, 2016), «Сучасні проблеми науки та освіти» (Харків-Мінськ, 2016), «Education in the Field of Pedagogy and Psychology: prospective and priority Directions of Scientific Research» (Люблін, 2017), «International scientific-practical conference Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms» (Тбілісі, 2017); «Психологічно-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2017), «Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти» (Харків, 2019);

– *всеукраїнських* – «Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи» (Полтава, 2016), «Педагогіка здоров'я» (Харків, 2016), «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» (Львів, 2017), «Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності» (Харків, 2018).

Результати дослідження обговорювалися й дістали позитивну оцінку на кафедрі загальної педагогіки і педагогіки вищої школи (протокол № 11 від 21.02.2017 р.), всесвітньої історії (протокол № 12 від 25.06.2018 р.), українознавства і лінгводидактики (протокол № 10 від 30.05.2018 р.), засіданні методичної ради українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка (протокол № 3 від 31.10.2018 р.) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, полягає в розробці навчальних завдань для студентів суспільно-гуманітарного профілю із застосуванням відео, Cooogle.it, WordItOut [9]; завдань для організації комунікативної взаємодії між викладачем і студентами за допомогою QR-кодів [10]; відборі on-line-інструментів (Nearpod, LearningApps.org) для розв'язання навчальних завдань [11].

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 25 наукових працях (із них – 21 одноосібна), серед яких 6 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті в іноземних виданнях (1 з них – англійською мовою), 1 навчально-методичний посібник, 15 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (235 найменувань, із яких – 18 іноземною мовою, 10 – нормативні документи) на 27 сторінках, 30 додатків на 76 сторінках, 19 таблиць на 8 сторінках, 33 рисунків на 9 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 300 сторінок, із них основного тексту – 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження та доцільність її наукової розробки, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію й упровадження

результатів дослідження, відомості про публікації, у яких відбито основні теоретичні положення, висновки дослідження, а також подано структуру дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні питання застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю»** – з'ясовано суть процесу навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; розкрито потенційні можливості застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; теоретично обґрунтовано дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю.

На підставі аналізу наукових праць із дидактики вищої школи (С. Вітвицька, В. Лозова, В. Ортинський) з'ясовано суть процесу навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю в ЗВО як взаємодію між суб'єктами освітньої діяльності, що спрямована на засвоєння майбутніми фахівцями педагогічно адаптованого історичного, культурного, мовного, соціального досвіду, змістом якого є знання про людину як мовну особистість, суспільну істоту, творця культурних цінностей, носія моральних якостей і духовного світу; уміння адекватно сприймати реальну дійсність, виявляти громадянську позицію, залучатися до участі в державотворчих процесах, обґрунтовувати шляхи вирішення міжособистісних, політичних, міжетнічних, конфесійних конфліктів на засадах гуманізму і партнерських відносин. Метою такого навчання є формування в майбутніх фахівців суспільно-гуманітарного профілю компетентностей, що характеризують відповідну кваліфікацію. Завданнями – підвищення інтересу студентів суспільно-гуманітарного профілю до навчально-пізнавальної діяльності; сприяння засвоєнню змісту суспільно-гуманітарних дисциплін на основі застосування новітніх технологій; організація комунікативної взаємодії між викладачем і студентами, між студентами на засадах взаємоповаги і толерантності.

У дисертації уточнено такі функції процесу навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю, як: освітня (засвоєння студентами знань із суспільних і гуманітарних наук та формування відповідних умінь і навичок); розвивальна (розвиток гуманітарного мислення, гнучкості здійснення розумових операцій, культури мовлення, емоційної сфери); виховна (виховання морально-етичних якостей, громадянських чеснот і патріотичних почуттів, відповідальності за своє життя й діяльність у демократичному, правовому суспільстві).

Процес навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю ґрунтується на словесних методах (усний виклад, розповідь, пояснення, лекція, диспут, дискусія) й забезпечується організаційними формами навчання – лекцією та семінаром.

Однак традиційні методи й форми навчання не можуть забезпечити формування навичок швидкого пошуку інформації, яка щохвилини поширюється мережею Інтернет, її зберігання, обробки й аналізу. Одним зі шляхів усунення організаційно-педагогічних прогалин є застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю.

У результаті аналітичної обробки наукових праць (В. Биков, О. Муковіз, П. Образцов, О. Пометун, С. Сисоєва, Т. Тихонова) ІКТ віднесено до категорії «педагогічні технології». У межах такого підходу застосування ІКТ в освітньому

процесі є алгоритмом певних дій викладача (формулювання мети, виникнення педагогічного задуму, безпосереднє застосування ІКТ у освітньому процесі) і студентів (отримання навчальної інформації, усвідомлення визначеної мети й окреслення шляхів її реалізації, переосмислення навчальної інформації, застосування ІКТ для розв'язання навчальних завдань). Очікуваний результат цих дій – формування в студентів предметних знань, навчально-інтелектуальних, навчально-організаційних, навчально-інформаційних та спеціальних умінь і навичок.

Зважаючи на вище зазначене, у дисертації розкрито потенційні можливості застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю:

- розширення можливостей інтерпретації тексту (відео, вправи LearningApps.org, інтелект-карти, плакати, теги слів, тести on-line);
- здійснення таких навчальних операцій, як: аналіз і порівняння різних джерел інформації, візуалізація (переведення тексту з абстрактного формату в образний), групування навчальних об'єктів у тексті (виокремлення, об'єднання за певними ознаками, установлення відповідностей між ними), інтерпретація змісту (презентація власного розуміння), перекодування інформації (скорочення, зменшення її обсягу, перенесення з однієї знакової системи в іншу), структурування тексту (визначення структурних одиниць, виокремлення головного в кожній із них), схематизація навчального матеріалу (спрощене зображення), допомога в перевірці знання змісту, сприяння в організації та здійсненні проєктної діяльності;
- сприяння «зануренню» у тему за допомогою відео, мистецьких творів, віртуальних екскурсій, подорожей у режимі on-line;
- урізноманітнення способів гуманітарного дискурсу (нові форми діалогу).

Отже, застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю має потужні важелі для підвищення якості їхнього навчання. Визначено, що метою застосування ІКТ є підвищення якості навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю, а завданнями – мотивування інтересу майбутніх фахівців до навчання, поглиблення пізнання навчального матеріалу, формування умінь презентувати глибину самостійно сформованих суджень, інформатичних умінь і навичок, у тому числі безпечного користування електронними засобами.

На основі вивчення наукових праць (А. Гончарова, Н. Рожанська, Т. Тихонова) з'ясовано, що поруч із принципами традиційного навчання (фундаментальності, демократизму, гуманізму, інтеграції, історизму, національної спрямованості, культурологічності) застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю вимагає дотримання таких принципів, як: інтерактивний (діалоговий) режим роботи з комп'ютером (участь користувача в обробці інформації за допомогою засобів ІКТ); інтегрованість з іншими програмними освітніми продуктами (використання освітніх продуктів, отриманих за допомогою одних засобів, при створенні нових продуктів за допомогою інших засобів); гнучкість процесу зміни даних і постановки завдань (можливість уведення нових даних, змістова зміна для виконання нового завдання при збереженні загальної структури).

З'ясовано, що збільшення інформації в процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю зумовлює появу нових методів (за характером роботи з

інформацією, за способом забезпечення комунікації, за способом організації зворотного зв'язку), появу нових форм організації навчальної діяльності (ротації за станціями, Web-квести) зі збереженням більш поширених (фронтальна, групова, індивідуальна форми), новітніх засобів навчання (апаратні, мережеві, програмні).

З урахуванням структури заняття (за В. Лозовою) проаналізовано особливості застосування ІКТ на дидактичних етапах процесу навчання: стимулювання студентів до застосування ІКТ для досягнення навчальної мети (мотивація); спрямування їх дій до практичного застосування попереднього досвіду за допомогою ІКТ (актуалізація опорних знань); візуалізація одного з питань теми (підготовка до сприйняття навчального матеріалу); залучення до виконання завдань у режимі on-line (організація сприйняття теми); залучення до ІКТ-обробки отриманої інформації (закріплення); контроль знань у режим on-line або off-line (перевірка, оцінювання знань, умінь, навичок); залучення до самостійного створення освітнього продукту за допомогою ІКТ (домашнє завдання).

На підставі аналізу наукових праць (Ю. Бабанський, Т. Кулагіна, О. Малихін, Н. Тверезовська, А. Хуторський) зазначено, що ефективність застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю має забезпечуватися відповідними дидактичними умовами (*сукупність таких взаємопов'язаних обставин, як мета, зміст, форми, засоби навчання, технології, методи та прийоми, дидактичні ресурси, що забезпечують успішний перебіг освітнього процесу із застосуванням ІКТ і перешикоджають ризикам, що можуть бути ними спричинені*). У роботі теоретично обґрунтовано дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю: стимулювання студентів суспільно-гуманітарного профілю до застосування ІКТ для реалізації цілей навчання; навчання студентів роботи з текстом із застосуванням ІКТ; організація мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами за допомогою ІКТ.

Визначення першої дидактичної умови – *стимулювання студентів суспільно-гуманітарного профілю до застосування ІКТ для реалізації цілей навчання* – ґрунтується на дослідженнях (Г. Дейниченко, А. Дербеньова, Я. Коломинський, А. Рейн), у яких позитивна мотивація розглядається як компенсатор недостатньої сформованості спеціальних знань, умінь, навичок, а будь-який вчинок пояснюється внутрішніми (мотиви) і зовнішніми (стимули) причинами. Як зазначають учені Б. Блум, М. Кларин, В. Кухаренко, правильно поставлені цілі навчання стимулюють до отримання результату. У роботі з інформаційними джерелами перед студентами суспільно-гуманітарного профілю виникають такі цілі, як: називати події, явища, процеси (історичні, мовні, соціальні, політичні), характеризувати їх; пояснювати причини подій (вчинків історичних осіб, літературних героїв), роз'яснювати їх наслідки для країни (громадян, окремої особистості); перевіряти достовірність інформації; порівнювати різні джерела; аналізувати альтернативні погляди на проблему, робити висновки щодо ступеня об'єктивності автора, презентувати власну позицію стосовно предмета обговорення. Однак цілі навчання як очікувані результати не завжди досягаються традиційними методами та формами. Водночас стимулювання до застосування ІКТ у процесі навчання підвищує інтерес студентів суспільно-гуманітарного профілю до опанування способів пошуку, збирання,

структурування та продукування інформації, що сприятиме подоланню зазначених проблем і реалізації цілей навчання. Тому ІКТ є мотиватором спрямування дій студентів суспільно-гуманітарного профілю на досягнення цілей навчання.

У дисертації зацентовано увагу на тому, що вивчення суспільних і гуманітарних наук невід’ємне від тексту. Текст є єдиною формою самопрезентації особистості. На підставі аналізу наукових праць (О. Куліков, О. Михайличенко) зазначено, що існує проблема в застосуванні ІКТ для роботи з текстом.

Навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю роботи з текстом із застосуванням ІКТ обумовлено тим, що ці технології допомагають глибше розуміти зміст, структурувати текст, аналізувати, порівнювати різні інформаційні джерела для формування висновків, узагальнення й систематизації навчального матеріалу. Варіативність засобів ІКТ дозволяє використовувати їх для виконання різних навчальних операцій із текстом. Умовно-орієнтовані види робіт із текстом із застосуванням ІКТ наведені в табл.1.

Таблиця 1

Види роботи з текстом із застосуванням ІКТ

Види текстів за родо-видовою класифікацією (І. Войцехівська, І. Міронова)	Урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю	Застосування ІКТ у процесі навчання зазначених студентів
<i>Тексти навчальної літератури</i> (атласи, довідники, енциклопедії, підручники, посібники, словники, довідкові путівники, практикуми)	Ознайомлення студентів із процесами, явищами, подіями (історичними, культурними, політичними, соціальними)	Візуалізація понять (Rebus1), групування (WordItOut), перекодування (PowerPoint), структурування (Coogole.it)
<i>Оповідні джерела</i> (літописи, хроніки, тексти конфесійної, політичної, художньої літератури, твори усної народної творчості (думи, історичні та календарно-обрядові пісні, історичні балади)	«Занурення» в історичну епоху (літературний твір) із метою формування ціннісно-особистісного й емоційного ставлення до гуманітарного навчального об’єкта	Візуалізація змісту (перегляд фрагментів документальних, наукових, художніх фільмів), порівняння різних джерел в режимі on-line, узагальнення за допомогою Google Docs
<i>Джерела особистого походження</i> (автобіографії, мемуари, приватні листи, щоденники, проповіді, некрологи, подорожні нотатки)	«Зіткнення» з історичними постатями, учасниками та свідками подій (героями творів художньої літератури)	Інтерпретація змісту тексту (створення оповідей у Novie Maker, Pinnacle Studio), візуалізація (перегляд відео)
<i>Документальні тексти</i> (акти, довідки, звіти, ділові офіційні листи, дипломатичні, законодавчі, розпорядчі, судові документи)	Зіставлення різних джерел, збір фактичного матеріалу для підтвердження (спростування) публікації, ствердження	Текстуальне ознайомлення, аналіз, порівняння різних джерел інформації, пошук фактів, цитат у режимі on-line
<i>Тексти наукової літератури</i> (анотації, архівні й бібліографічні описи, відгуки, статті, каталоги, дисертації, монографії, рецензії)	Формування уявлення про альтернативні погляди на проблему, підготовка до участі в науковому дискурсі	Схематизація (Excel, SmartArt у текстовому редакторі Word, Google Drawing, Visio Online) навчального матеріалу
<i>Масові джерела</i> (тексти офіційної та неофіційної преси, форумів)	Визначення об’єктивності-суб’єктивності автора	Перевірка достовірності інформації в режимі on-line

Тому другою дидактичною умовою визначено *навчання студентів роботи з текстом із застосуванням ІКТ*.

Організація мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами, між студентами за допомогою ІКТ як третя дидактична умова полягає в тому, що зворотний зв'язок є тим компонентом процесу навчання, який здатний забезпечити навчальними матеріалами студентів, а також їхню комунікативну взаємодію з викладачем (Ю. Єчкало, Т. Коваль, О. Лещинський, Г. Москалик, Н. Муліна).

Мобільний зв'язок між викладачем і студентами, між студентами залежить від мети комунікації; ступеню готовності студентів і викладача до неї; комунікативної ситуації, що передбачає чіткість і точність цілей взаємодії; актуальності й цінності навчальної інформації для студентів; ступеню адаптації взаємодії до умов навчання; залучення до навчально-пізнавальної діяльності всіх учасників процесу навчання.

Завдяки ІКТ відбувається процес обміну інформацією між суб'єктами (формування ними повідомлення, передавання й осмислення його); звітування студентів про результат розв'язання навчального завдання в режимі on-line або off-line. Ефективність організації мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами забезпечуються такими засобами ІКТ, як блог викладача, QR-коди, Nearpod. Такі засоби є посередниками (об'єктами) між суб'єктами інтерактивного діалогу на занятті. Тому виникають нові суб'єктно-об'єктні комунікативні канали передавання інформації.

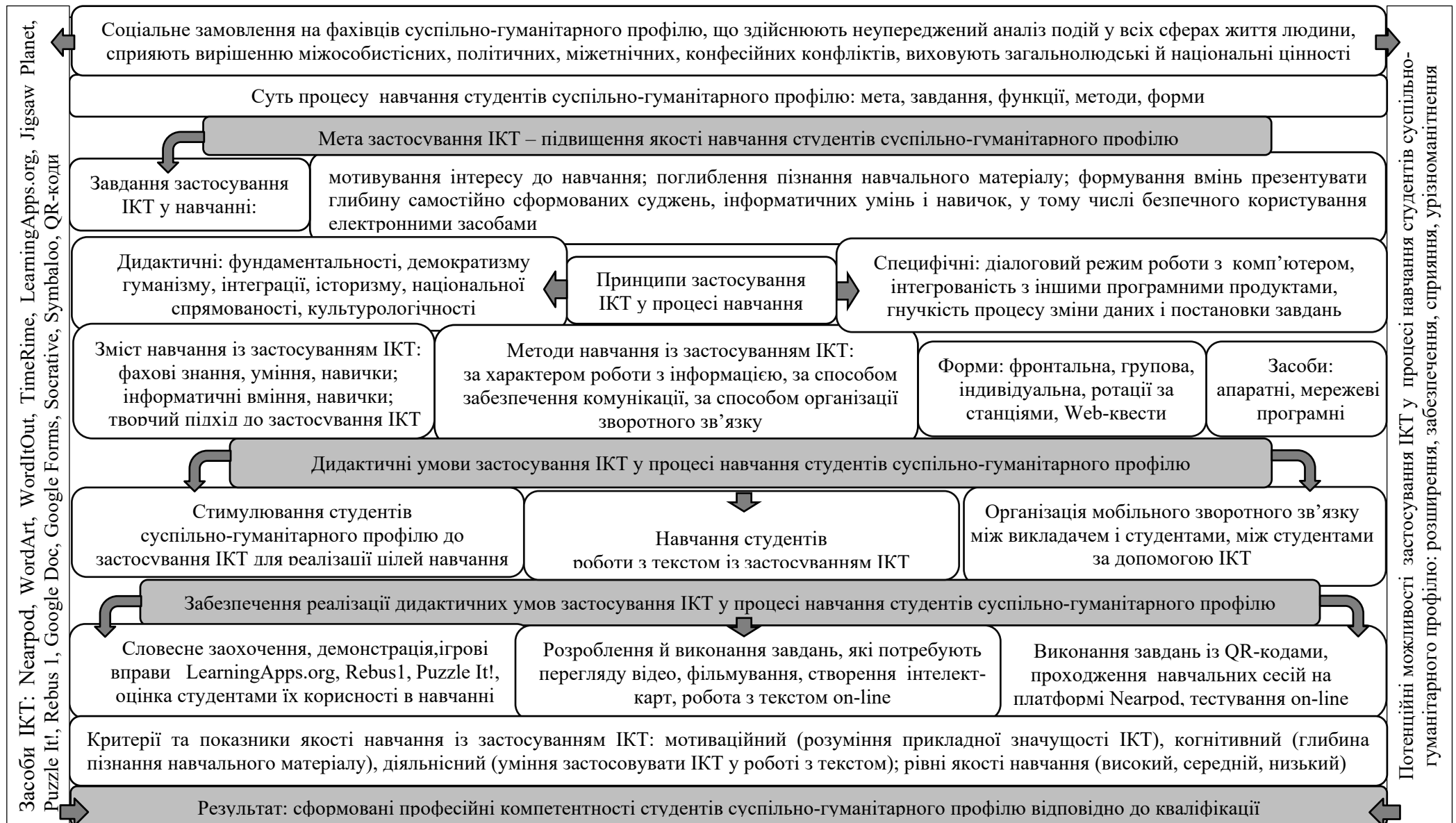
Схему реалізації дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю представлено на рисунку (с. 11).

У другому розділі – «Експериментальна перевірка дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю» – розкрито питання організації та проведення експериментальної роботи; описано реалізацію дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; здійснено аналіз результатів педагогічного експерименту.

Педагогічний експеримент проводився протягом 2015–2018 н.р. Експериментальною роботою були охоплені 188 студентів історичного факультету спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)» та 261 студент українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка спеціальностей 014 «Середня освіта (Українська мова і література)», 035 «Філологія» денної форми навчання освітнього рівня «бакалавр», а також 16 викладачів. Студентів розподілено за експериментальними й контрольними групами: Е (244), К (205).

Із метою перевірки ефективності дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю уточнено критерії та показники рівнів якості навчання (високий, середній, низький). Якість навчання розглянуто як сукупність таких показників: розуміння прикладної значущості ІКТ для роботи з текстами (мотиваційний критерій), глибина пізнання навчального матеріалу (когнітивний критерій), уміння застосовувати ІКТ у роботі з текстами (діяльнісний критерій), що характеризують результати навчальної діяльності студентів суспільно-гуманітарного профілю.

Проаналізовані результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили, що студенти із зацікавленням ставляться до ІКТ, однак мотиви застосування ІКТ у навчанні є недостатньо сформованими.

Рис. Схема реалізації дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю

Так, у групах Е підвищення якості знань є мотивом до застосування ІКТ для 25,8% (63 особи), у групах К – 24,9% (51 особа). Студенти суспільно-гуманітарного профілю недостатньо обізнані в тому, як виконання завдань із застосуванням ІКТ сприятиме покращенню роботи з текстом. У групах Е вважають, що ІКТ сприятиме покращенню роботі з текстом 18,9% (46 осіб), у групах К – 20% (41 особа). При цьому в групах Е лише 10,7% (26 осіб) змогли пояснити, як саме можна застосовувати ІКТ для роботи з текстом. У групах К це змогли зробити 11,7% (24 особи). Аналіз суджень студентів засвідчив, що їхні уявлення про комунікативну взаємодію в навчальних цілях обмежені інтернет-комунікацією в соціальних мережах, засобами електронної пошти й Viber.

На формувальному етапі педагогічного експерименту студенти експериментальних груп виконували авторські навчальні завдання, розв'язання яких передбачало застосування ІКТ. Реалізація зазначених дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю відбувалася на семінарських заняттях, під час організації самостійної роботи, проведенні індивідуальних консультацій. Добір мережевих і програмних засобів ІКТ здійснювали з урахуванням функціональних можливостей девайсів учасників освітнього процесу. Навчальна діяльність студентів у режимі on-line на аудиторних заняттях підтримувалася університетським Інтернетом, за необхідності мобільним Інтернетом. Розроблені навчальні завдання з історичних дисциплін адаптовано для інших суспільних і гуманітарних дисциплін, наприклад, української мови, історії української літератури, педагогіки. Студентів контрольних груп навчали традиційними способами.

В експериментальних групах *стимулювання студентів суспільно-гуманітарного профілю до застосування ІКТ для реалізації цілей навчання* відбувалося за допомогою таких методів і прийомів, як: створення ситуацій зацікавлення (демонстрація, словесне заохочення); успіху (мобілізація активності, позитивна емоційна оцінка результату); вибору (з урахуванням реальних навчальних можливостей студентів); використання ігрових технологій у режимі on-line (LearningApps.org, Jigsaw Planet, Puzzle It!); залучення студентів до оцінки корисності застосування ІКТ для вирішення навчальних завдань.

Прикладом ситуацій зацікавлення є фрагменти семінарів із навчальних дисциплін «Нова історія країн Азії та Африки (XVII-початок XX ст.)» на тему «Китай у другій половині XIX століття», «Сучасна українська літературна мова (морфеміка, словотвір)» на тему «Поняття про морфему, морф, аломорф», на яких одним із завдань було розшифрувати сховані в ребусах поняття (концесія, колоніалізм; морфема, морф, аломорф) і пояснити їх значення. Викладач запитував у студентів, скільки часу використано на створення ребусів і чи буде цікаво у майбутньому їхнім учням виконувати подібне завдання. Дізнавшись, що на створення контенту було витрачено 1 хв., студенти дійшли висновку, що користування on-line-генератором Rebus 1 стане їм у нагоді під час проходження педагогічної практики.

В експериментальних групах навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю роботи з текстом за допомогою ІКТ полягало у виконанні ними спеціально розроблених наступних навчальних завдань.

Розроблення (добір) відео та застосування його (пошук історичних помилок; розв'язування суперечливого питання; поєднання перегляду відео з роботою над текстовим документом; розв'язування відеозадач; фільмування). Прикладом фільмування є побудова відеопромови від імені Жана Кальвіна про долю людини («Історія середніх віків»). Виконання цього завдання сприяло: а) формуванню вмінь і навичок критично та чітко формулювати думки, аналізувати інформацію, робити висновки щодо світоглядних позицій реформатора, працювати в команді над створенням спільного продукту; б) вихованню культури мовлення; в) розширенню уявлення про використання смартфонів у професійній діяльності.

Фільмування розвивало в зазначених студентів здатність вільно використовувати мову в усній чи письмовій формі, створювати інформаційний продукт. Прикладом є завдання для практичного заняття на тему «Склад і наголос в українській мові» («Наукові основи фонетики»): «Із метою популяризації української мови, сприяння культурі мовлення телебачення, мережа Інтернет пропонує громадянам для перегляду уроки правильної вимови та слововживання, зокрема відеоуроки О. Авраменка. Самостійно доберіть два слова зі словорозрізнявальним наголосом. За допомогою смартфона створіть відео, в якому поясніть, як правильно ставити наголос у цих словах».

Організація діяльності й формування поведінки студентів (переконавання, приклад, заохочення, покарання) на занятті з навчальної дисципліни «Загальна педагогіка» на тему «Методи виховання» за допомогою перегляду фрагментів анімаційного фільму «Як Петрик П'яточкін слоників рахував», кінострічки «Операція И та інші пригоди Шурика».

Створення інтелект-карт (перекодування інформації) за допомогою сервісу Google.it, що дає уявлення про історичне поняття (імперія, «Методика навчання історії»), мовне явище (джерела походження фразеологізмів, «Сучасна українська мова. Лексикологія. Фразеологія»), класифікацію (типи вправ зі словотвору, «Методика навчання української мови в закладах загальної середньої освіти»).

Робота з текстом у режимі on-line (порівняння різних джерел інформації, текстуальний аналіз історичного джерела, літературного твору, наукової статті, редагування спільного документа). Прикладом редагування в режимі on-line є виконання завдання, яке полягало в доведенні або спростуванні, посилаючись на історичні факти, таких тверджень: «Дарій I легітимізував свою владу в Персії», «Дарій I істотно розширив кордони своєї держави», «У своїй державі Дарій I здійснив низку важливих реформ», «Дарій I був людиною ошадливою». Докази заносилися в таблицю, розташовану на Google диску, у процесі ротацій за станціями («Історія Стародавнього Сходу»).

Шифрування навчального тексту за допомогою ІКТ (теги слів): визначення ознак (передумови Реформації в Швейцарії, «Історія середніх віків»), візуалізація поняття (асиміляція приголосних, «Наукові основи фонетики»).

Виконання завдань самостійної роботи із застосуванням ІКТ (створення відеороликів, плакатів, презентацій). Наприклад, цифрова розповідь про одного з учасників Другої світової війни, плакат «Види історичних фактів», презентація «Омонімія. Паронімія» схема «Чергування приголосних фонем в українській мові».

В експериментальних групах *організація мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами, між студентами* на семінарських заняттях забезпечувалася функціонуванням комунікативних каналів: «викладач – блог – студенти – викладач», «викладач – QR-код – студенти – викладач», «викладач – Nearpod – студенти – засіб ІКТ». Організація мобільного зворотного зв'язку за допомогою блогу здійснювалася через виконання послідовних дій: створення блогу – добір, створення викладачем е-контенту й наповнення ним блогу – спрямування дій студентів на виконання завдань у режимі on-line – представлення студентами результатів виконання завдання. Навчальним контентом блогу були мапи, тексти історичних джерел, літературних творів, аналітичних статей, графіки, діаграми, ілюстративний матеріал, відео, URL-адреси вправ LearningApps.org, тестів Google Forms, завдань, розташованих на Google Диску.

На відміну від блогу, QR-код містив лише одну інформаційну одиницю – текст або посилання на ресурс. У розроблених завданнях QR-коди виконували роль провідника: цитатний початок запитання, який потрібно продовжити, підтвердити історичними фактами, прикладами з літератури; вибір кольорового завдання (оформлення різних варіантів одного й того ж самого завдання), закодоване посилання, код із підказкою (фото, малюнок, логотип, ключове слово, що підказує правильну відповідь), QR-кодне доміно, подвійна підказка (закодованим є не запитання, а відповідь), QR-кодний квест, QR-кодний кросворд.

Nearpod є on-line-платформою, що підтримує синхронне виконання навчальних завдань за допомогою мобільних пристроїв. На платформі Nearpod створено навчальні сесії, які містили матеріал з окремих питань теми (Slide), відео (Video), вправи «Коло ідей», «Дошка рішень» (Collaborate), завдання з малюванням (Draw it), завдання для контролю знань (Open Ended Question, Poll, Quiz). Так, контент сесії з «Історії Стародавньої Греції та Риму», на якій розглядався державний устрій ранньої Римської республіки, складався з опорних схем «Народні збори», «Сенат», «Основні риси магістратури», відео, тестових завдань закритої форми, відкритих запитань. Звіт про результати сесії надходив автоматично.

На контрольному етапі проаналізовано отримані результати (табл. 2).

Таблиця 2

Узагальнені результати експериментальної роботи

Критерії та показники якості навчання	Приріст (Δk)					
	Групи Е			Групи К		
	В	С	Н	В	С	Н
Мотиваційний критерій (розуміння прикладної значущості ІКТ)	+26,3%	-13,2%	-13,1%	+5,3%	-1,5%	-3,8%
Когнітивний критерій (глибина пізнання навчального матеріалу)	+22,5%	-14,7%	-7,8%	+2,9%	-1,9%	-1,0%
Діяльнісний критерій (уміння застосовувати ІКТ у роботі з текстами)	+13,5%	+2,1%	-15,6%	+1,0%	+2,9%	-3,9%

Достовірність приросту отриманих даних в експериментальних групах і незначний приріст у контрольних групах підтверджено застосуванням методів математичної статистики (критерій згоди Пірсона χ^2). За мотиваційним показником отримано значення $\chi_{\text{емп}}^2 = 24,31$; за когнітивним – $\chi_{\text{емп}}^2 = 22,73$; за діяльнісним – $\chi_{\text{емп}}^2 = 23,55$, що значно перевищує значення $\chi_{\text{крит.}}^2 = 9,21$.

ВИСНОВКИ

1. На підставі аналізу наукових праць із дидактики вищої школи з'ясовано суть процесу навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю в ЗВО як взаємодію між суб'єктами освітньої діяльності, що спрямована на засвоєння майбутніми фахівцями педагогічно адаптованого історичного, культурного, мовного, соціального досвіду, змістом якого є знання про людину як мовну особистість, суспільну істоту, творця культурних цінностей, носія моральних якостей і духовного світу; уміння адекватно сприймати реальну дійсність, виявляти громадянську позицію, залучатися до участі в державотворчих процесах, обґрунтовувати шляхи вирішення міжособистісних, політичних, міжетнічних, конфесійних конфліктів на засадах гуманізму і партнерських відносин. Виокремлено мету навчання студентів (формування компетентностей, які характеризують відповідну кваліфікацію); завдання; освітню, розвивальну, виховну функції, методи й форми навчання.

2. Розкрито потенційні можливості застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю (інтерпретація тексту, аналіз і порівняння різних інформаційних джерел, візуалізація змісту, групування об'єктів у тексті, перекодування інформації, структурування тексту, схематизація навчального матеріалу, перевірка знання змісту, організація та здійснення проектної діяльності, візуалізація, організація нових форм діалогу). Визначено мету, завдання, принципи, методи, форми навчання зазначених студентів із застосуванням ІКТ, засоби ІКТ.

3. Теоретично обґрунтовано дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю: стимулювання студентів суспільно-гуманітарного профілю до застосування ІКТ для реалізації цілей навчання; навчання студентів роботи з текстом із застосуванням ІКТ; організація мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами, між студентами за допомогою ІКТ. Експериментально перевірено ефективність дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю. Так, в експериментальних групах зросла кількість студентів із високим рівнем розуміння прикладної значущості ІКТ на 26,3%, глибини пізнання навчального матеріалу на 22,5%, уміння застосовувати ІКТ у роботі з текстами на 13,5%. Порівняно в контрольних групах кількість студентів із високим рівнем розуміння прикладної значущості ІКТ збільшилася лише на 5,3%, глибини пізнання навчального матеріалу на 2,9%, уміння застосовувати ІКТ у роботі з текстами на 1,0%.

4. Уточнено мотиваційний, когнітивний, діяльнісний критерії рівнів якості навчання (високий, середній, низький) студентів суспільно-гуманітарного профілю із застосуванням ІКТ та такі їх показники, як: розуміння прикладної значущості ІКТ для роботи з текстами, глибина пізнання навчального матеріалу, уміння застосовувати ІКТ у роботі з текстами.

Перспективу подальшої роботи над проблемою вбачаємо в дослідженні ролі ІКТ у навчально-проектній діяльності; застосуванні інфографіки в організації самостійної роботи студентів суспільно-гуманітарного профілю; розробці геймофікованих сценаріїв занять на основі Kahoot!, LearningApps.org.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Майнаєв Ф. Я. Педагогічні засади впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, 2015. Вип. 45(98). С. 481-486.

2. Майнаєв Ф. Я. Використання зарубіжного досвіду застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 39. С. 132-137.

3. Майнаєв Ф. Я. Використання соціальних мереж у on-line-навчанні. *Innovation solutions in modern science*. Dubai, 2016. Вип. № 2(2). С. 22-30.

4. Майнаєв Ф. Я. Didactic conditions of information-communication technologies application in the process of studying of social and humanities profile students. *Paradigm of Knowledge : Multidisciplinary Scientific Journal*. Muscat. 2017. № 5 (25). P. 50-59.

5. Майнаєв Ф. Критерії та показники готовності майбутніх учителів історії до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки : зб. наук. праць. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. № 4 (59). С. 331-334.

6. Майнаєв Ф. Я. Мобільні пристрої у вищій школі. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2017. Вип. LXXIX. Т.1. С. 75-78.

7. Майнаєв Ф. Я. Застосування навчальної платформи Nearpod на семінарських заняттях. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. Вип. 62. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 130-134.

8. Майнаєв Ф. Я. Формування мотивів застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 1 (178). С. 19-22. URL : <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/123657/120636>.

9. Mainaiev F., Rybalko L. Consideration of specifics of training students of the social and humanitarian profile when using information and communication technology in the educational process. *Development trends in pedagogical and psychological sciences : the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine* :

monograph / edit. by authors. 1st ed. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2018. 626 p. p. 560-581.

10. Mainaiev F., Rybalko L. Organization of communicative interaction between subjects of educational process in higher education institutions via QR-codes. *Educational Studios : Theory and Practice* : monograph / edit. by S. T. Zolotukhina, I. M. Trubavina. Prague-Vienna : Premier Publishing, 2018. 420 p. p. 391-398.

11. Майнаєв Ф., Рибалко Л. Дидактичні матеріали до застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні студентів суспільно-гуманітарного профілю в закладах вищої освіти : навч.-метод. посіб. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 66 с.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

12. Майнаєв Ф. Я. Дидактичні умови якісного навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю. *Актуальні питання сучасної педагогіки* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 11-12 грудн. 2015 р.). Херсон : Видав. дім «Гельветика», 2015. С. 166-167.

13. Майнаєв Ф. Я. Упередження негативних впливів застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. праць VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 28-29 квітн. 2016 р.). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. С. 222-227.

14. Майнаєв Ф. Я. Інформаційно-комунікаційні технології : сутність і визначення поняття. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. ст. I Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. уч. (Полтава, 11-12 травн. 2016 р.). Харків : ТОВ «Тім Пабліш Груп», 2016. С. 133-139.

15. Майнаєв Ф. Я. Роль соціальних мереж у он-лайн освіті. *Вища і середня школа в умовах сучасних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 травн. 2016 р.). Харків : Смугаста типографія, 2016. С. 74-78.

16. Майнаєв Ф. Соціальні мережі як середовище для проведення диспуту. *Людина в умовах мінливості соціокультурного простору : духовно-практичний вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 3-4 червн. 2016 р.). Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Б. Хмельницького, 2016. Ч. 1. С. 143-144.

17. Майнаєв Ф. Я. Особливості навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю. *Сучасні проблеми науки та освіти* : матеріали 15-ої Міжнар. міждисц. наук.-практ. школи-конф. (Харків-Мінськ, 24 червн.-03 липн. 2016 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 123-126.

18. Майнаєв Ф. Я. Smart-цілі як інструмент створення навчального блогу. *Освіта і доля нації* : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 28-29 жовт. 2016 р.). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2016. С. 125-128.

19. Майнаєв Ф. Я. Виявлення в студентів суспільно-гуманітарного профілю мотивів застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання. *Психологічно-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів : теорія і практика* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітн. 2017 р.). Харків : Стиль – Издат, 2017. С. 156-158.

20. Майнаєв Ф. Я. Використання девайсів у вищій школі. *International scientific-practical conference Forming of modern educational environment : benefits, risks, implementation mechanisms* : Conference Proceedings (Tbilisi, September 29, 2017). Tbilisi : Baltija Publishing, 2017. P. 167-168.

21. Майнаєв Ф. Я. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання майбутніх учителів історії. *Education in the Field of Pedagogy and Psychology : prospective and priority Directions of Scientific Research* : Internship proceedings (Lublin, November 27-December 1, 2017). Lublin, 2017. P. 103-105.

22. Майнаєв Ф. Я. Фільмування на семінарських заняттях. *Психологія та педагогіка : методика та проблеми практичного застосування* : зб. тез наук. робіт. (Львів, 22-23 грудн. 2017 р.). Львів : ГО «Львів. пед. сп-та», 2017. С. 128-129.

23. Майнаєв Ф. Організація комунікативної взаємодії між викладачем і студентами за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів : теорія і практика* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10 квітн. 2018 р.). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. С. 275-278.

24. Майнаєв Ф. Я. Формування цифрової компетентності на семінарських заняттях у студентів суспільно-гуманітарного профілю. *Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності* : матеріали Всеукр. наук.-мет. конф. (Харків, 19-20 квітн. 2018 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 117-119.

25. Майнаєв Ф. Я. Роль суспільних і гуманітарних наук у формуванні особистості. *Пріоритетні напрямки вирішення актуальних проблем виховання і освіти* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 26-27 липн. 2019 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр пед. досліджень», 2019. С. 17-20.

Анотації

Майнаєв Ф. Я. Дидактичні умови застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.09 «Теорія навчання». Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

На основі аналізу наукової літератури з'ясовано суть, мету, завдання й функції, методи та форми навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю в закладах вищої освіти. Розкрито потенційні можливості застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю. Визначено мету, завдання, принципи, методи, форми навчання студентів із застосуванням ІКТ, засоби ІКТ.

Теоретично обґрунтовано дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю (стимулювання студентів суспільно-гуманітарного профілю до застосування ІКТ для реалізації цілей навчання; навчання студентів роботи з текстом із застосуванням ІКТ; організація мобільного зворотного зв'язку між викладачем і студентами, між студентами за

допомогою ІКТ) та експериментально перевірено їх ефективність. Уточнено критерії та показники рівнів (високий, середній, низький) якості навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю із застосуванням ІКТ.

Ключові слова: дидактичні умови, інформаційно-комунікаційні технології, мобільні пристрої, навчання, on-line-інструменти, студенти, суспільно-гуманітарний профіль, якість навчання.

Майнаев Ф. Я. Дидактические условия применения информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения студентов социально-гуманитарного профиля. – Квалификационная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук (доктора философии) по специальности 13.00.09 «Теория обучения». Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2019.

На основании анализа научной литературы выяснены суть, цель, задачи и функции, методы и формы обучения студентов социально-гуманитарного профиля в заведениях высшего образования. Раскрыты потенциальные возможности применения ИКТ в процессе обучения студентов социально-гуманитарного профиля. Определены цель, задания, принципы, методы, формы обучения студентов с применением ИКТ, средства ИКТ.

Теоретически обоснованы дидактические условия применения ИКТ в процессе обучения студентов социально-гуманитарного профиля (стимулирование студентов социально-гуманитарного профиля к применению ИКТ для реализации целей обучения; обучение студентов работе с текстом с применением ИКТ; организация мобильной обратной связи между преподавателем и студентами, между студентами с помощью ИКТ) и экспериментально доказана их эффективность. Уточнены критерии и показатели уровней качества обучения студентов (высокий, средний, низкий) социально-гуманитарного профиля с применением ИКТ.

Ключевые слова: дидактические условия, информационно-коммуникационные технологии, мобильные устройства, обучение, on-line-инструменты, студенты, социально-гуманитарный профиль, качество обучения.

Mainayev F. Ya. Didactic Conditions of Application of Information and Communication Technologies in the Process of Education of Students of Social and Humanitarian Profile. – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy) in the specialty 13.00.09 «Theory of teaching». H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The research is devoted to the problem of using ICT for improving the quality of education of students of social and humanitarian profile in higher education institutions. It is found out the essence of the process of teaching students of the social and humanitarian profile as an interaction between the subjects of educational activity, which is aimed at assimilation of future specialists of pedagogically adapted historical, cultural, linguistic, political, social experience. The content of the process is knowledge about a person as a linguistic personality, society, creator of cultural values, carrier of moral

qualities and spiritual world; ability to adequately perceive real reality, show citizenship, become involved in state-making processes, justify ways of resolving interpersonal, political, interethnic, denominational conflicts on the basis of humanism and partnership. It is singled out the task of the process of teaching students of social and humanitarian profile, educational, developmental, educational functions, methods and organizational forms.

It is revealed the potential possibilities of using ICT in the process of education of students of social and humanitarian profile: expansion of possibilities of interpretation of the content of the text; visualization of educational material; variety of ways to work with text; ensuring the functioning of new forms of dialogue. It is defined goals, objectives, principles, methods, forms of training using ICT; ICT tools.

It is proved that the effectiveness of the use of ICT in the process of education of students of social and humanitarian profile should be ensured by appropriate didactic conditions as a set of interrelated circumstances (purpose, content, forms, learning tools, technologies, methods and techniques, didactic resources) that ensure the successful course of the educational process and counteract the risks that they may entail.

It is theoretically grounded and experimentally tested the didactic conditions of using ICT in the process of teaching students of the social and humanitarian profile (stimulating students of the social and humanitarian profile to apply ICT for the realization of learning goals, training students to work with text using ICT, organizing mobile feedback between teacher and students through ICT).

The didactic conditions for the use of ICT in the process of teaching students of the social and humanitarian profile were realized at seminars, during the organization of independent work, conducting individual consultations.

It is precised the motivational, cognitive and activity criteria of the levels of quality of education (high, medium, low) with the use of ICT of students of social and humanitarian profile. There are specialized the indicators: understanding of applied importance of ICT for working with texts, depth of knowledge of educational material, ability to apply ICT working with texts.

In experimental groups the number of students with a high level of understanding of applied importance of ICT increased by 26,3%, depth of knowledge of educational material increased by 22,5%, ability to use ICT in working with texts increased by 13,5%. However, in the control groups, the number of students with a high level of understanding of the applied importance of ICT increased by only 5,3%, the depth of knowledge of educational material increased by 2,9%, the ability to use ICT in the use of texts increased by 1,0%.

Further studies should continue to explore the role of ICT in student learning and project activities; to use infographics in the organization of independent work of students of social and humanitarian profile; to develop and run game-based scripts for classes based on Kahoot! and LearningApps.org.

Keywords: didactic conditions, information and communication technologies, mobile devices, training, on-line-tools, students, social and humanitarian profile, quality of training.